

- Klíčové teorie nadání a jejich aplikace v práci s mimořádně nadanými žáky
- Definice mimořádně nadaných dětí
Etapy identifikace mimořádně nadaných žáků
Charakteristická specifika mimořádně nadaných žáků
Způsoby vzdělávání mimořádně nadaných
"Model otáčivých dveří"
Kreativita
Skupinová práce
Alternativní vzdělávací programy
Mimoškolní činnost
Použitá literatura

Definice mimořádně nadaných dětí

- *"...jsou to děti, které jsou identifikovány profesionálně kvalifikovanými osobami jako děti s předpoklady pro vysoký výkon. Tyto děti vyžadují diferencované vzdělávací programy a péči nad rámec výuky běžně poskytované klasickým vzdělávacím programem k tomu, aby mohly přispět ke svému prospěchu i užitku společnosti. Děti schopné vysokého výkonu zahrnují ty, které demonstrují prospěch anebo potenciál v jakékoliv jedné či více z těchto oblastí:*
  - *všeobecné intelektové schopnosti,*
  - *specifická/jednotlivá akademická způsobilost,*
  - *kreativní a produktivní myšlení,*
  - *schopnosti vůdcovství,*
  - *výtvarné umění,*
  - *psychomotorické schopnosti."* (Davis, Rimm, 1998).

Etapy identifikace mimořádně nadaných žáků

- V ideálním případě by měla identifikace probíhat v několika etapách. Renzulli a Reis navrhuji **čtyři etapy identifikace** (Davis, Rimm, 1998):
- **Navržení na základě výsledku testu.** Student může být navržen mezi nadané po absolvování standardizovaného inteligenčního nebo výkonnostního testu.
- **Navržení učitelem.** Po prvním kroku by měla následovat konzultace s učitelem, který žáka dobře zná, nejlépe s třídním učitelem.
- **Alternativní cesty.** Do této kategorie spadají nominace dalších osob, které žáka dobře znají nebo výsledky testu tvořivosti. Mezi navrhuující osoby mohou patřit např. rodiče, vrstevníci, ale také osoby navržené samotným žákem, který je identifikován. Tím se nemyslí, že by žák musel nutně sám sebe vnímat jako nadaného, ale může se např. dobrovolně přihlásit do nějaké soutěže či olympiády.
- **Závěrečný návrh (bezpečnostní krok).** Do této kategorie spadají návrhy ostatních učitelů. Tento krok byl vytvořen z důvodu, že nominace jedním učitelem by mohla být zbarvena osobním preferováním určitého žáka. Po oběhu návrhů všemi předešlými kroky je seznam navržených žáků předložen dalším učitelům.

Charakteristická specifika mimořádně nadaných žáků

- **1. V pozitivním ohledu**
- Jsou extrémně vyspělí v jakékoliv oblasti učení a výkonu.
- Vykazují asynchronní vývoj. Mohou být významně napřed v některých oblastech a v jiných oblastech vykazovat věkově adekvátní, nebo dokonce opožděný vývoj (např. dokáží číst již ve třech letech, ale ještě v pěti si nedokáží zavázat tkaničky u bot).
- Mají na svůj věk širokou slovní zásobu a vyspělý verbální projev.
- Mají vynikající paměť.
- Některé věci se naučí neuvěřitelně rychle, bez pomoci druhých.
- Zvládají složitější myšlenkové operace než jejich vrstevníci.
- Vykazují schopnost práce s abstraktními myšlenkami s minimem konkrétní zkušenosti pro pochopení.
- Chápou jasně vztahy příčiny a následku.
- Chápou vzorce, vztahy a souvislosti.
- Vždy přicházejí s "lepšími způsoby" řešení věcí. Navrhují je spolužákům, učitelům a dalším dospělým - ne vždy vhodným způsobem.
- Dávají přednost komplexním a náročným úkolům.
- Jsou schopni přenášet své vědomosti do nových situací a řešení problémů.
- Chtějí se podělit o vše, co vědí.
- Jsou zvědaví ve všem, co se děje okolo nich, kladou nekonečné otázky.
- Jsou nadšení a ostražití pozorovatelé.
- Jsou horliví, někdy extrémně citliví či vznětliví. Dokáží být zcela pohlceni aktivitami či myšlenkami.
- Mají často mnoho (neobvyklých) zájmů, koníčků a sbírek.
- Jsou silně motivováni dělat věci, které je zajímají. Raději pracují nezávisle, někteří dokonce samostatně.
- Mají ohromnou míru energie.
- Mají cit pro krásno.
- Mívají zvýšený smysl pro spravedlnost, morálku a fair play. Zajímají se o globální problémy a vnímají je osobně.
- Mají sofistikovaný smysl pro humor.
- Rádi jsou ve vedení, mohou být přirozenou autoritou.

- **2. V negativním ohledu**
- Odmítají práci nebo pracují nedbale.
- Jsou nervózní při tempu práce třídy, které považují za nedostatečně aktivní nebo když nevidí jasný pokrok práce.
- Protestují proti rutinní a předvídatelné práci.
- Ptají se na choulostivé otázky, vyžadují zdůvodnění, proč se mají věci dělat určitým způsobem.
- Odmítají určování práce a příkazy.
- Sní v průběhu dne.
- Ovládají třídní diskuse.
- Bývají panovační k učitelům i spolužákům.
- Jsou netolerantní k nedokonalosti vůči sobě i ostatním.
- Jsou přecitlivělí vůči kritice, snadno se rozpláčí.
- Odmítají se podřídit.
- Odmítají kooperativní učení.
- "Hrají divadlo" a ruší spolužáky.
- Mohou se stát "třídním šaškem".

Způsoby vzdělávání mimořádně nadaných žáků

- Výsledky výzkumů poukazují na dva aspekty důležité pro zvýšení úrovně výkonu žáků i učitelů, které může do své vzdělávací politiky začlenit každá škola:
- **Angažovanost ředitele** - jeho přístup ke vzdělávání nejnadanějších žáků je pobídkou pro učitele a podporou inovací ve výuce.
- **Celoškolský přístup** - důležitý je zájem celého pedagogického sboru, aby se nestalo, že někteří učitelé nebudou žáky povzbuzovat k většímu úsilí. Učitelé by si měli být vědomi, že škola spravedlivě dbá vzdělávacích potřeb všech svých žáků a že nadaní potřebují náročnější práci na vyšší úrovni.

- Základními dvěma metodami, které se na různých úrovních a v různých variantách používají ke vzdělávání mimořádně nadaných žáků, je **akcelerace** a **enrichment** (tedy obohacování učiva). **Akcelerací** se rozumí urychlování školního procesu, pokud se prokáže, že dítěti tempo dané disciplíny nevyhovuje a že učivo zvládá mnohem rychleji. K této variantě se přiřazuje i předčasný vstup do školy u dítěte mladšího šesti let, a pak diskutované přeskokování ročníků nebo tzv. rychlíkové třídy, kdy se např. šestiletý program vměstná u vybraných žáků do čtyřletého cyklu (Mönks, 2002). **Enrichment** je metoda, která skýtá mnoho variací a je známá i v českých školách. Vždyť víceletá gymnázia a specializované školy jazykové a matematické nejsou ve své podstatě ničím jiným než obohacujícím programem, který má sloužit nadaným dětem buď ve specifických oblastech (jazykové, sportovní, hudební a matematické základní školy) nebo ve všeobecně kognitivních oblastech (víceletá gymnázia), kde se předpokládá vyšší úspěšnost akademické orientace žáků a jejich pokračování ve studiu na vysoké škole. Do kategorie enrichmentu můžeme zařadit i naše pověstné základní umělecké školy, domy dětí a mládeže a jiné organizace - státní i soukromé.

- ***"Model otáčivých dveří"***
- Obohacování učiva může fungovat na dobrovolnické bázi. Nejznámějším modelem je patrně **Renzulliho "model otáčivých dveří"** - Revolving Door Model (Renzulli, 1998). Joseph Renzulli tento model postavil na dobrovolnickém základě. Nerespektuje americkou tradici, že do programů pro nadané by měli být žáci předem pečlivě selektováni a testováni. Naopak jim poskytuje "otevřené dveře". Nechává žáky, kteří mají o rozšiřující program zájem, aby se sami přihlásili. Obsah programu je však velmi náročný a nedovolí neproduktivním žákům setrvat - dveře se znovu otočí a v programu zůstávají jen ti nejschopnější.

- ***Kreativita***
- Další oblastí, o které se v současné pedagogice nadaných diskutuje, je posun od řešení problémů k vyhledávání problémů. Naše škola staví před žáky denně stovky příkladů a učí je a později zkouší, jak daný algoritmus řešit. Současná doba však již nepotřebuje tolik mechanických řešitelů předložených úloh. Manuální práce je do velké míry nahrazena různými technologiemi. V matematické rovině za nás mnoho problémů řeší počítače (Tannenbaum, 2000). Naše doba hledá takové osobnosti, které budou úspěšně hledat nové problémy, jejichž řešení je potřeba. Hledá lidi nových nápadů, koncepcí a strategií. Hledá vůdce alternativních směrů uvažování ve vědě i v praktickém životě. Na tyto společenské potřeby by měla reagovat samozřejmě i škola. Měla by ve vyučování poskytovat prostor k vyhledávání problémů a podporovat kreativitu.

- ***Skupinová práce***
- Velmi oblíbenou metodou ve školách, zejména porevolučních let, jsou různé **formy skupinové práce**. Princip, většině učitelů dobře známý, spočívá v přenesení těžiště práce z frontální výuky na malé skupinky (většinou 4 - 8 dětí), ve kterých žáci formou spolupráce řeší zadaný problém ve vymezeném čase. Po dokončení práce každý pracovní tým prezentuje, k jakým výsledkům došel. Role učitele se zde posunuje na "dozorce" průběhu práce, může individuálně poskytovat skupinkám vodítka, ale rozhodně neřídí pracovní proces. V závěrečné fázi shrnuje, k jakým shodným výsledkům se došlo ve všech skupinách a formuluje závěry.

- ***Alternativní vzdělávací programy***
- Do českého školství začaly pronikat **metody alternativních vzdělávacích programů** a výuka se začíná orientovat více na žáka než na učitele. Naši pedagogové pochopili, že k dosažení efektivních výsledků nestačí ze školních dětí vytvořit jen "chodící encyklopedie", ale je třeba je pro daný obor skutečně zaujmout a motivovat.

- ***Mimoškolní činnost***
- V závěru mi dovolte podotknout ještě jeden pozitivní aspekt českého vzdělávacího systému. Na rozdíl od západních zkušeností má náš stát dlouhodobé tradice v péči o dětské talenty v mimoškolních činnostech. Zájmové aktivity, především uměleckého a sportovního zaměření, skýtají dobrý vzor péče o nadané děti. Proč nevyužít těchto možností různých klubů, odpoledních mimoškolních kroužků a uměleckých škol jako modelu péče i o intelektově nadané děti? Proč by se nemohl akademický talent rozvíjet např. formou matematických her nebo soutěží ve verbálních hádankách? Proč nevyužívat oblíbené vyučovací strategie i pro odpolední činnosti? Vše je jen otázkou entusiasmů učitelů, zavedení nových tradic a překonání zažitých stereotypů. Vždyť, co je krásnějšího a více naplňujícího pro dítě, nežli pocit, že v oblasti, ve které vyniká, může nacházet i zábavu a potěšení.

- Kdo jsou mimořádně nadaní?
- *"...jsou to děti, které jsou identifikovány profesionálně kvalifikovanými osobami jako děti s přednostmi význačnými pro schopnost vysokého výkonu. Tyto děti vyžadují diferencované vzdělávací programy a služby nad rámec běžně poskytovaných klasickým vzdělávacím programem k tomu, aby mohly přispět ke svému prospěchu i užitku společnosti. Děti schopné vysokého výkonu zahrnují ty, které demonstrují prospěch a/nebo potenciál v jakékoliv jedné či více z těchto oblastí:*
  - *všeobecné intelektové schopnosti,*
  - *specifická/jednotlivá akademická způsobilost,*
  - *kreativní a produktivní myšlení,*
  - *schopnosti vůdcovství,*
  - *výtvarné umění,*
  - *psychomotorické schopnosti."* (Sidney Marland, 1972).

- Na otázku **Kdo je nadaný žák?** nalezneme odpověď i v české literatuře. Kalhous a Obst¹ uvádějí hned několik hlavních ukazatelů, podle kterých lze, dle jejich mínění, nadaného žáka rozpoznat a identifikovat. Nadaného žáka vidí jako:
  - žáka, který svými znalostmi přesahuje stanovené požadavky,
  - odpovídá rychle a s jistotou,
  - snadno a rychle chápe nové učivo,
  - objevuje často tvořivé odpovědi,
  - spontánně se zajímá o další informace, rozvíjí v tomto směru svou zájmovou činnost,
  - má potřebu znalosti, má dovednosti se projevit a uplatnit.

- Autoři dále uvádějí **vedlejší ukazatele**, které jsou typické pro nadané jedince:
  - pozitivní vztah ke škole a učitelům,
  - postavení žáka v třídním kolektivu,
  - úroveň sebehodnocení.

- Nahlédneme-li však do odborné zahraniční literatury, zjistíme, že pojetí, které zde nastiňují Kalhous a Obst neodpovídá pojetím zahraničním, s kterými se ztotožňujeme i my. Nadání nepředstavuje vždy pouze klad a výhodu, nese s sebou celou řadu negativních charakteristik, kterým v každodenním životě čelí i vyučující. Winebrennerová² nastínila ve svém díle poměrně obsáhlý souhrn **pozitivních a negativních** charakteristik nadaných jedinců. Na straně jedné můžeme říci, že nadaní jedinci se vyznačují:

- extrémní vyspělostí v jakékoliv oblasti učení a výkonu,
- asynchronním vývojem,
- širokou slovní zásobou a vyspělým verbálním projevem,
- výbornou pamětí,
- samostatností v učení,
- složitějšími myšlenkovými operacemi,
- abstraktním myšlením,
- dávají přednost komplexním a náročným úkolům,
- schopností aplikovat své dosavadní vědomosti do nových situací,
- zvědavostí,
- množstvím (neobvyklých) zájmů, koníčků - jsou to sběratelé,
- touhou pracovat nezávisle, samostatně, svým vlastním způsobem,
- sofistikovaným smyslem pro humor.

- Současně však:
- odmítají práci nebo pracují nedbale,
- pocítují nervozitu při běžném tempu práce třídy,
- odmítají rutinní a předvídatelnou práci,
- kladou mnoho otázek, často choulostivých,
- odmítají příkazy,
- sní v průběhu dne,
- ovládají třídní diskuze,
- bývají panovační k učitelům i ke spolužákům,
- jsou netolerantní k nedokonalosti vlastní i ostatních,
- jsou přecitlivělí vůči kritice,
- odmítají se podřídít,
- "hrají divadlo" a ruší spolužáky,
- hrají "třídní šašky",
- jsou netrpěliví.

- Možnosti rozvoje potenciálu mimořádně nadaných ve školním prostředí
- Akcelerace
Enrichment
Možné formy vzdělávání
Zahraniční zkušenosti
Co s mimořádně nadanými v běžné třídě?

- **Mimořádně nadané děti s handicapem**
- **Kdo jsou dvakrát výjimeční?**
Identifikace
Typické charakteristiky dvakrát výjimečných
Nadaný nebo s poruchou pozornosti?

- ***Typické charakteristiky dvakrát výjimečných***
- Samozřejmě i tyto děti mají celou řadu specifických projevů, které mohou poukazovat na jejich výjimečnost. Eisenberg a Epstein (in Davis, Rimm, 1998) popsali tyto děti následujícími charakteristikami: chápou rychleji, ptají se, prosí o matematiku a extrémně vyrušují. Davis a Rimm (1998) dále zdůrazňují obrovské množství informací, které tyto děti mají o různých tématech. Rychle chápou vztah příčina-následek, snaží se nalézt původ věcí, a také princip fungování, kladou provokativní otázky, mají výborné pozorovací schopnosti. Mohou se bezpochyby pyšnit dlouhodobou pamětí. Často se jedná o vysoce kreativní jedince s vyspělými názory. Mají výborné abstraktní myšlení, jsou schopni řešit problémy. Vyznačují se sofistikovaným smyslem pro humor, vyspělostí a touhou po samostatnosti
- Na stranu druhou jsou citliví na kritiku, neboť jejich sebevědomí je velmi malé. To negativně ovlivňuje i jejich kolísavé výsledky ve škole. Postrádají organizační schopnosti. Velkým problémem se také jeví jejich sociální kontakty.

- Následující seznam vyzdvihuje podobnosti nadání a ADHD (Cline, 1999; Webb & Latimer, 1993). Tyto charakteristiky můžeme vyzorovat u nadaných jedinců, kteří se ve škole nudí:
- minimální pozornost a denní snění;
- chybí vytrvalost u úkolů, které se zdají nerelevantní;
- začínají mnoho projektů, dokončí málo;
- náročnost může vést k bojům o moc s autoritami;
- velká aktivita; mohou potřebovat méně spánku;
- obtížné umírnit potřebu mluvit; může rušit;
- zpochybňování pravidel, zvyků a tradic;
- ztrácí práci, zapomíná domácí úkoly, je neorganizovaný;
- může se zdát bezstarostný;
- velmi citlivý na kritiku;
- přiměřené výkony v přiměřeném tempu.

- **ADD, ADHD** - termíny z angličtiny, které postupně nahrazují název LMD. ADD - Attention Deficit Disorder. ADHD - Attention Deficit Hyperactivity Disorder. První označuje poruchu chování spojenou s problémy se soustředěním, druhý zahrnuje navíc i hyperaktivitu. Diagnóza ADD či ADHD se určuje na základě přítomnosti poruch chování, jako je hyperaktivita, nesoustředěnost, potíže s učením, motorická neobratnost, atd. Musí se vyskytovat minimálně ve dvou odlišných prostředích, a to po dobu minimálně šesti měsíců. Psychologové však nezřídka vycházejí z toho, co jim rodiče sdělí.

- ***Nadané děti s poruchami zraku:*** rychle se učí, výborná paměť, výborné verbální komunikační schopnosti, široká slovní zásoba, výborně řeší problémy, kreativní myšlenky a výrobky, lehce se učí Braillovo písmo, obrovská vytrvalost, motivace vědět, někdy pomalejší tempo kognitivního vývoje než u dětí bez této poruchy, výborná schopnost koncentrace.

- ***Nadané děti s fyzickými handicapami***: rozvoj kompenzačních schopností, kreativita v hledání alternativních způsobů komunikace a plnění úkolů, impresivní množství znalostí, pokročilé akademické schopnosti, výborná paměť, výjimečné schopnosti řešení problémů, rychlé chápání, schopnost stanovit si a usilovat o dlouhodobé cíle, větší vyspělost než u vrstevníků, smysl pro humor, vytrvalost, trpělivost, motivace dosahovat výsledků, zvědavost, rozhled, sebekritika a perfekcionismus, kognitivní rozvoj, který nemusí být založen na přímých zkušenostech, možné problémy s abstrakcí, možný limitovaný úspěch vzhledem k tempu práce.

- ***Nadané děti s poruchami sluchu:*** rozvoj mluvení a čtení bez výuky, rané čtení, výborná paměť, schopnost fungovat v běžné třídě, rychlé chápání, výborná schopnost myšlení, skvělé výsledky ve škole, široký okruh zájmů, netradiční způsoby získávání informací, využívání schopnosti řešit problémy v každodenních situacích, iniciátor, dobrý smysl pro humor, radost z manipulace prostředím, intuice, vynalézavost při řešení problémů, symbolické jazykové schopnosti (odlišný symbolický systém).

- ***Nadané děti s poruchami učení:*** výborné abstraktní myšlení, dobré matematické uvažování, dobrá vizuální paměť, prostorové schopnosti, vyspělá slovní zásoba, sofistikovaný smysl pro humor, kreativní, přehled, výjimečné schopnosti v geometrii, vědách, umění, hudbě, dobré schopnosti v nacházení a řešení problémů, problémy s memorováním, počítáním a pravopisem, neorganizovaný, značná citlivost, perfekcionismus, chápání metafor, analogií a satyry, pochopení komplexních systémů, nepřiměřená očekávání od sebe, často nedokončené úkoly, obtíže s postupnými úkoly, široký okruh zájmů.

- **Charakteristiky dětí s ADHD:** špatně udržují pozornost, oslabená vytrvalost u úkolů, které nemají okamžitý výsledek, často přeskakují od jedné nedokončené aktivity k druhé, impulzivnost, více aktivní, neklidný než ostatní děti, často příliš mluví, často ruší ostatní, jen s obtížemi dodržuje pravidla a omezení, často ztrácí věci nezbytné pro činnost doma nebo ve škole Nevěnuje pozornost detailům, velmi citlivý na kritiku, problémové chování se vyskytuje ve všech situacích, v některých je závažnější, variabilita ve výkonech i v čase, který potřebují k jejich dokončení.